

บทที่ 1
บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของการศึกษา

ประเทศไทยเริ่มใช้แผนพัฒนาประเทศฉบับแรก ในปี พ.ศ. 2504 ปัจจุบันอยู่ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2539 - 2544) แผนพัฒนาทุกฉบับมีจุดมุ่งหมายที่จะส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในส่วนภูมิภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่เขตรอบนอกของกรุงเทพมหานครและภาคกลาง และมีการคัดเลือกจังหวัดในแต่ละภูมิภาคให้เป็นศูนย์กลางความเจริญของภาค ในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 1 - 4 (พ.ศ. 2504 - 2524) มูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศขยายเพิ่มขึ้น 14 เท่า คือจาก 60,000 ล้านบาท ในปี 2504 เพิ่มขึ้นเป็น 817,000 ล้านบาท ในปี 2504 และรายได้เฉลี่ยต่อหัว เพิ่มขึ้น 8 เท่า คือจาก 2,200 บาท เป็น 17,200 บาท¹

แม้ว่าจะมีการเร่งรัดพัฒนาชนบท และกระจายความเจริญออกสู่ภูมิภาคมาโดยตลอดก็ตาม แต่ผลกลับตกอยู่เฉพาะในเขตเมืองมากกว่าชนบท โดยเฉพาะกรุงเทพมหานคร ความไม่เสมอภาคของการกระจายการพัฒนานี้เอง ทำให้กรุงเทพมหานครซึ่งเป็นศูนย์กลางของประเทศ และเป็นแหล่งรวมของกิจกรรมทุกประเภท เช่น เป็นศูนย์กลางการบริหารราชการ การค้า ธนาคาร แหล่งอุตสาหกรรม และบริการพื้นฐาน จึงเป็นแรงดึงดูดให้มีการอพยพของคนจากภูมิภาคเข้ามาอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นเพื่อประกอบอาชีพ จึงทำให้กรุงเทพมหานครขยายตัวอย่างรวดเร็ว และก่อให้เกิดปัญหาหลายประการ เช่น ปัญหาแรงงาน ปัญหาที่อยู่อาศัย ปัญหาการขาดแคลนสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ ฯลฯ

---

¹ คณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. ข้อเสนอการพัฒนากทม.มหานครและปริมณฑล : แนวทางการพัฒนาหลักและแผนงานการลงทุน. สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2525

รัฐบาลได้พยายามดำเนินการแก้ไขปัญหาต่างๆ เหล่านี้มาโดยตลอด โดยอย่างยิ่งการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) เพื่อกระจายความเจริญออกไปในส่วนภูมิภาค พร้อมกันนั้น ได้มีการกำหนด พื้นที่บริเวณจังหวัดที่อยู่รอบกรุงเทพมหานคร 5 จังหวัด ได้แก่ สมุทรสาคร นครปฐม นนทบุรี ปทุมธานี และสมุทรปราการ ให้เป็นเขตปริมณฑล และได้จัดทำแผนพัฒนากรุงเทพและปริมณฑล ขึ้นในปี พ.ศ.2530 เพื่อรองรับการขยายตัวของกรุงเทพมหานคร ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ทั้งในด้านอุตสาหกรรม การค้า การบริการ และที่อยู่อาศัย

การกำหนดภาคกรุงเทพมหานครและปริมณฑลในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 5 ทำให้เกิดการกระจายความเจริญไปยังพื้นที่รอบ ๆ กรุงเทพมหานครมากขึ้น โดยเฉพาะโรงงานอุตสาหกรรม สาธารณูปโภค และที่อยู่อาศัย ซึ่งส่วนใหญ่เกิดขึ้นตามแนวโครงข่ายถนนสายหลัก โดยเฉพาะในเขตจังหวัดสมุทรปราการ และปทุมธานี เป็นผลให้มีการอพยพของคนในท้องถิ่นต่าง ๆ เข้ามาเพื่อประกอบอาชีพมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะการเข้ามาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ทั้งนี้เนื่องจากรายได้จากการประกอบอาชีพในโรงงานอุตสาหกรรม ให้ผลตอบแทนสูงกว่ารายได้ที่ประกอบอาชีพในชนบท อีกทั้งค่าจ้างแรงงาน ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ให้ผลตอบแทนของค่าจ้างแรงงานสูงกว่าเขตรอบนอก จึงเป็นปัจจัยที่ทำให้มีการอพยพเข้ามาเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ผู้อพยพแรงงานจากชนบท เข้ามาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมมักเป็นแรงงานที่ไม่ต้องใช้ความรู้มากนัก ดังนั้นรายได้ที่ได้รับจึงไม่สูงมาก แต่ก็สูงกว่ารายได้ที่ได้รับในชนบท

จังหวัดปทุมธานีเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงของอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วและอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากระยะทางที่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ และมีเส้นทางคมนาคมที่สะดวกทั้ง ทางน้ำ ทางบกได้แก่ ทางรถไฟ และทางรถยนต์ และทางอากาศ เพราะอยู่ใกล้กับท่าอากาศยานกรุงเทพ ในแผนพัฒนาภาคกรุงเทพมหานครและปริมณฑลได้กำหนดให้ปทุมธานี เป็นจังหวัดที่มีหน้าที่ทางด้านอุตสาหกรรม และที่อยู่อาศัย นับตั้งแต่ปี 2512 ซึ่งมีโรงงานอุตสาหกรรมเพียง 3 โรงงาน และมีจำนวนคนงาน 144 คน² ในปี พ.ศ. 2539 มีโรงงานอุตสาหกรรมทั้งสิ้น 1,592 โรงงาน มีจำนวนคนงาน 168,975 คน นิคมอุตสาหกรรม 2 แห่ง คือ นิคมอุตสาหกรรมนวนคร และย่านอุตสาหกรรมบางกระดี ขยายตัวสูงสุดในช่วงปี 2537 - 2538 โดยโรงงานส่วนใหญ่จะอยู่ในพื้นที่อำเภอคลองหลวง เป็นจำนวนทั้งสิ้น 439 โรงงาน หรือประมาณ 1 ใน 3 ของโรงงานอุตสาหกรรม-

² กรมโรงงานอุตสาหกรรม. สถิติอุตสาหกรรมจังหวัดปทุมธานี. กรุงเทพมหานคร. กระทรวงอุตสาหกรรม. 2539

กรรมทั้งหมดในจังหวัดปทุมธานี

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ อำเภอคลองหลวงมีความสำคัญในด้านอุตสาหกรรมก็คือ มีการคมนาคมขนส่งที่สะดวก เนื่องจาก

- มีถนนพหลโยธินซึ่งเชื่อมระหว่างกรุงเทพมหานครและสายเหนือ ผ่านพื้นที่ของอำเภอคลองหลวง
- ทางรถไฟ มีเส้นทางรถไฟพาดผ่านขนานไปกับถนนพหลโยธิน และมีสถานีรถไฟ ในพื้นที่ คือสถานีรถไฟเชียงรากน้อย
- ทางอากาศ ระยะทางจากอำเภอคลองหลวงและท่าอากาศยานดอนเมืองในรัศมีไม่เกิน 10 กิโลเมตร

จากการที่เป็นแหล่งอุตสาหกรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศ ทำให้เกิดการย้ายถิ่นของแรงงานเข้าไปในพื้นที่อำเภอคลองหลวง ซึ่งจากสถิติการเพิ่มขึ้นของจำนวนแรงงานอุตสาหกรรมในอำเภอคลองหลวง พบว่าในปี พ.ศ.2539 มีจำนวนแรงงานทั้งสิ้น 87,674 คน เพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2529 ซึ่งมีจำนวนแรงงาน 37,615 คน คิดเป็น 2.3 เท่าจากปี 2529 อัตราการเพิ่มของแรงงานเฉลี่ยร้อยละ 14.83 ต่อปี แรงงานที่เข้ามาส่วนใหญ่เป็นผู้ยากจนจากชนบท ฉะนั้นการมีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเองจึงเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก เนื่องจากที่ดินและบ้านมีราคาสูง จึงทำให้แรงงานเหล่านี้เช่าพักอาศัยในห้องเช่าหรือบ้านเช่าราคาถูก หรือนุกรุกพื้นที่ว่างเปล่า สร้างที่พักอาศัยลักษณะชั่วคราวจากวัสดุที่พอจะหาได้ และเป็นที่มาของชุมชนแออัด

จากการข้อมูลการสำรวจชุมชนแออัดในเขตปริมณฑล ปี 2538 โดยศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยการเคหะแห่งชาติ พบว่าจังหวัดปทุมธานีมีจำนวนชุมชนแออัดทั้งสิ้น จำนวน 140 ชุมชน และในจำนวนนี้เป็นชุมชนในอำเภอคลองหลวง 47 ชุมชน³ และการสำรวจของผู้วิจัยในเบื้องต้นพบว่าชุมชนแออัดในบริเวณอำเภอคลองหลวง ส่วนหนึ่งเป็นชุมชนดั้งเดิมในอดีตซึ่งเป็นชุมชนเกษตรกรรมเล็ก ๆ ได้กลายสภาพมาเป็นชุมชนแออัดในปัจจุบัน และอีกส่วนหนึ่งเป็นชุมชนที่เกิดขึ้นไม่นานมานี้ โดยมีปัจจัยด้านการพัฒนาของท้องถิ่นเป็นปัจจัยสำคัญ ที่ทำให้เกิดกระบวนการเติบโตของชุมชนแออัด

³ การเคหะแห่งชาติ. ที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้ต่ำ ในเขตปริมณฑล. กรุงเทพมหานคร. 2539. หน้า 29

ผู้ศึกษาจึงเกิดแนวความคิดว่า น่าจะทำการศึกษาในเรื่องของชุมชนแออัดเหล่านี้ว่ามีความเป็นมา โดยเกิดและเติบโตขึ้นได้อย่างไร สภาพทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนแออัดเหล่านี้เป็นอย่างไร รวมถึงการเข้าไปบุกรุกที่ดินของเอกชน และที่ดินของราชการ จากกลุ่มผู้อาศัยในชุมชนแออัดอำเภอคลองหลวง เพื่อเสนอแนะแนวทางการปรับปรุงชุมชนแออัด และแหล่งงานที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

2. วัตถุประสงค์

1. ศึกษาสภาพและปัญหาของชุมชนแออัดในอำเภอคลองหลวง ทางกายภาพ, สังคม และเศรษฐกิจ
2. ศึกษาการบุกรุกที่ดินของกลุ่มผู้อาศัยในชุมชนแออัดอำเภอคลองหลวง
3. เพื่อเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดอำเภอคลองหลวง

3. ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตของพื้นที่ที่ศึกษาคือ พื้นที่ในเขตอำเภอคลองหลวง ซึ่งมีจำนวนชุมชนแออัดทั้งสิ้น 47 ชุมชน ในการเลือกชุมชนศึกษาจะเลือกจากชุมชนที่มีหลังคาเรือนมากกว่า 50 หลังคาเรือน จำนวน 15 ชุมชน

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ซึ่งมีวิธีการศึกษาดังนี้

4.1 ประชากรเป้าหมาย

ประชากรเป้าหมายของการศึกษาในครั้งนี้ คือ ผู้อาศัยในชุมชนแออัด พื้นที่อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

4.2 การเลือกกลุ่มประชากร

ในการคัดเลือกกลุ่มประชากรที่จะศึกษาในครั้งนี้ ได้ยึดข้อมูลจากการสำรวจ ชุมชนแออัด อำเภอคลองหลวง จำนวนทั้งสิ้น 47 ชุมชน ของศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัย การเคหะแห่งชาติ เมื่อปี 2539 โดยเลือกชุมชนแออัด ที่มีขนาดตั้งแต่ 50 หลังคาเรือนขึ้นไป จำนวน 15 ชุมชน ด้วยเหตุผลที่ว่า ชุมชนที่มีขนาด 50 หลังคาเรือนขึ้นไปนั้น น่าจะเป็นชุมชนที่มีความเปลี่ยนแปลงและมีวิวัฒนาการมาเป็นเวลานาน

ในการหาขนาดตัวอย่าง ชุมชนศึกษาจำนวน 15 ชุมชน พบว่ามีจำนวนหลังคาเรือนรวมกันทั้งสิ้น 2,201 หลังคาเรือน ขนาดตัวอย่างที่เหมาะสม กำหนดขึ้นตามสูตรการคำนวณขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่พอดีของ Yamane ในการประมาณค่าพารามิเตอร์ ด้วยความเชื่อมั่นที่ระดับ 95% และความคลาดเคลื่อนจากค่าจริงไม่เกิน $\pm 5\%$ โดยใช้สูตร

$$N_{op} = \frac{N}{1 + NE^2}$$

โดยที่ N_{op} คือ ขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสมสำหรับประชากร
จำนวน N คน

N คือ จำนวนประชากรในที่นี้คือ 2,201 หลังคาเรือน

E คือ ขนาดความคลาดเคลื่อนสูงสุดที่ยอมรับได้ คือ $\pm 5\%$

แทนค่า

$$N_{op} = \frac{2,201}{1 + (2,201 \times (0.05)^2)}$$

$$N_{op} = 360$$

ฉะนั้น ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง จะเท่ากับ 360 หลังคาเรือน

ในการสุ่มตัวอย่าง ได้ใช้วิธีการสุ่มแบบชั้น (Stratified Random Sampling) โดยใช้ขนาดหลังคาเรือนของชุมชนเป็นเกณฑ์ ซึ่งจะได้ขนาดกลุ่มตัวอย่างดังนี้

ตารางที่ 1.1 แสดงกลุ่มตัวอย่างของชุมชนแออัดที่ศึกษา โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบชั้น (Stratified Random Sampling)

ชุมชน	จำนวนหลังคาเรือน	กลุ่มตัวอย่าง
1 ชุมชนผาไผ่ผาเมือง	300	48
2 ชุมชน ช.สุขสมบูรณ์	300	48
3 ชุมชนข้างสะพานรลสุคนธ์	240	40
4 ชุมชนตรงข้าม บ.อิตาเลียน-ไทย	200	33
5 ชุมชน ช.เกษตร	200	33
6 ชุมชน ช.ไวท์เฮ้าส์	150	25
7 ชุมชนริมคลองสอง	130	22
8 ชุมชนเนรมิตร	130	22
9 ชุมชน ช.โรงเรียนวันครู	130	22
10 ชุมชนวัดบางขันธุ์	100	16
11 ชุมชน ช.ศุภมิตร	91	15
12 ชุมชนแก้วนิมิตร	80	12
13 ชุมชนไทยรัฐ	50	8
14 ชุมชนตลาดบางขันธุ์	50	8
15 ชุมชน ช.หงษ์สกุล	50	8
รวม	2,201	360

ที่มา : รายชื่อชุมชน และขนาดหลังคาเรือน มาจากการสำรวจชุมชนแออัดในเขตปริมณฑล ปี พ.ศ. 2539 ของกองข้อมูลที่อยู่อาศัย การเคหะแห่งชาติ

4.3 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

4.3.1 แบบฟอร์มการสัมภาษณ์ (Interview)

สัมภาษณ์จากผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนแออัด โดยเลือก 1 หลังคาเรือน ต่อแบบสัมภาษณ์ 1 ชุด โดยคำถามจะมีลักษณะเป็นปลายเปิด เพื่อให้ผู้ตอบแสดงความคิดเห็นโดยอิสระ ซึ่งหัวข้อที่ถามแบ่งออกเป็น 5 ส่วน ดังนี้

- สภาพทั่วไปของประชากรที่ศึกษา
- การย้ายถิ่นของประชากรในชุมชน
- สภาพความเป็นอยู่ของผู้อยู่อาศัยในชุมชนด้าน

กายภาพ, เศรษฐกิจ และสังคม

- สภาพปัญหา และความต้องการของคนในชุมชน
- ทิศนะต่อความเปลี่ยนแปลงของท้องถิ่น

4.3.2 กล้องถ่ายภาพ

4.3.3 แผนที่ฐาน (Base Map) มาตรฐาน 1:50,000 ของกรมแผนที่ทหาร

4.3.4 ภาพถ่ายทางอากาศ บริเวณอำเภอคลองหลวง 3 ช่วงเวลา คือในปี พ.ศ.2517, 2531 และ 2538 ของกรมแผนที่ทหาร

4.3.5 เครื่องไมโครคอมพิวเตอร์กับโปรแกรมเพื่อการวิจัยทางสถิติ SPSS และโปรแกรม Mapinfo ซึ่งเป็นโปรแกรมทางด้านสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS)

4.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ได้แบ่งการศึกษาข้อมูลออกเป็นยุคต่างๆ ได้แก่ ยุคอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ทั้งนี้โดยอาศัยการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ของพื้นที่ในช่วงระยะเวลาต่างๆ

4.4.1 สภาพในอดีต

- ศึกษาการพัฒนาของพื้นที่อำเภอคลองหลวง ในยุคอดีต โดยศึกษาจาก ข้อมูลทุติยภูมิ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

4.4.2 สภาพปัจจุบัน

- ศึกษาความเป็นมาของชุมชนแออัด โดยการสัมภาษณ์ ผู้อาวุโสในชุมชน หรือผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนมาเป็นเวลานาน

- ศึกษาความเป็นมาของชุมชน สภาพในปัจจุบัน การย้ายถิ่นของผู้อาศัย ปัญหาต่าง ๆ ตลอดจนการบุกรุกที่ดินของผู้อาศัยชุมชนแออัด โดยการใช้แบบฟอร์มการสัมภาษณ์ และประมวลผลด้วยคอมพิวเตอร์ โปรแกรม SPSS

- ศึกษาจากการแปลภาพถ่ายทางอากาศ โดยเปรียบเทียบ สภาพการใช้ที่ดิน และความเปลี่ยนแปลงของชุมชนในช่วงปี พ.ศ.2517 และ 2538 และใช้เทคนิคการซ้อนภาพ (Overlay)

5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงสภาพความเป็นอยู่ การเข้ามาอาศัยในชุมชน และสภาพปัญหาของผู้อาศัยในชุมชนแออัดใน อ.คลองหลวง ซึ่งเป็นชุมชนแออัดในแถบชานเมือง
2. ทำให้ทราบถึงเหตุและปัจจัย ของการเข้ามาของแรงงานในพื้นที่ และการบุกรุกที่ดินของเอกชน และที่ดินของส่วนราชการ ในอำเภอคลองหลวง
3. เพื่อนำเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดของอำเภอคลองหลวง